

Suomalaisen naisyrittäjän historia - ruokaa, vaatteita ja hoivaa

Kirsi Vainio-Korhonen

Harva nainen on päätenyt yrittäjäksi koulutuksen kautta. Itsensä työllistäneiden naisten tärkein harjaantumisympäristö on ollut ja on edelleenkin koti taikka palvelutai työpaikka. Naisten yritysstrategiat vaikuttavat samantyyppisiltä 1700-, 1800- ja 1900-luvuilla. Naisyrittäjäisyys on aina ollut suuria taloudellisia riskejä karttavaa pienyrittäjäisyyttä.

Naisen asema on Euroopassa muuttunut perin pohjin viimeksi kuluneiden kahden vuosisadan aikana. Naiset ovat saaneet samat juridiset ja poliittiset oikeudet kuin miehet. Hyvinvointivaltion tarjoamat palvelut ja tehokas lapsiluvun rajoittaminen ovat helpottaneet työelämässä olevien naisten taakkaa. Kaksi maailmansotaa toi naisia monille miehisiinä pidetyille aloille. Myös koulutusmahdollisuudet ja kaikki ammatit ovat vähitellen avautuneet naisille.

Suurista muutoksista huolimatta tiukka jako naisten ja miesten töihin on pysynyt lähes muuttumattomana. Naiset ja miehet työskentelevät edelleen eri ammattiteissa, eri tasoilla ja eri työtehtävissä. Useimmat naiset useimmissa yhteiskunnissa tekevät maksua vastaan samoja töitä, joita he ovat tehneet tai tekevät ilmaiseksi kodeissa. Toisin sanoen naisvaltaisimpia ovat alat, joihin liittyviä taitoja harjoitettiin jo vanhastaan palkkottomana kotityönä. Jos naiset ja miehet ovat samalla alalla tai samassa työpaikassa, ammatillinen sukupuoliero on usein vertikaalista: miehet työskentelevät johtoportaan, naiset suorittavassa työssä.

Myös Suomi on viimeksi kuluneiden kahden vuosisadan aikana muuttunut agraaritaloudesta ensin teollistuneeksi ja sitten jälkiteolliseksi yh-

teiskunnaksi, samalla kun kaikki naisten koulutautumiseen ja työntekoon liittyvät esteet on purettu. Suomalaiset naiset saavuttivat jo ennen ensimmäistä maailmansotaa täysivaltaisuuden (naimattomat naiset 1864), elinkeinovapauden (1879) ja äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden valtiollisissa vaaleissa (1906). Tästä huolimatta näyttää yhteiskunnan selvä jakautuminen naisten ja miesten alueisiin ja aloihin pysyneen muuttumattomana. Enemmistö suomalaisnaisista työskentelee ns. naisammattiteissa. Useimmat naiset hoitavat yhä edelleen palkkaa vastaan lapsia, sairaita ja vanhuksia, ompelevat, siivoavat, laittavat ruokaa, tekevät toimistotyötä, toimivat myyjinä ja harjoittavat kampaajan tai kosmetologin ammattia. Miehet pysyttelevät yhtä tiukasti miehisiinä aloilla, raskaassa teollisuudessa, rakentamisessa, koneiden ja laitteiden korjaamisessa ja liikenteessä.

Yrittäjänäkin nykynainen myy, ompelee, paikkaa, leipoo, siivoaa, valmistaa ruokaa ja majoittaa. Näyttäisi siltä, että täsmälleen samaa teki jo hänen edeltäjänsä esiteollisessa yhteiskunnassa, siis ennen 1800-luvun puoltaväliä. 'Yrityskokokin' oli tuolloin yhtä pieni kuin nykysuomessa: valtasosa naisista työllisti vain itsensä. Esimerkiksi 1700-luvun Turussa, joka tuolloin oli Suomen

suurin kaupunki, oli runsaasti itsensä työllistäviä naisia – siis naisia, joiden tekemä työ oli itsenäistä ja jotka vastasivat itse työhönsä liittyneistä taloudellisista riskeistä. Joukossa oli muutama varakas, merenkulkua, kauppa- tai käsityötä harjoittava porvarisleski, mutta suurin osa naisista ansaitsi elantonsa hyvin pienimuotoisella yritystoiminnalla: pikkurihkaman, käytettyjen huonekalujen ja vaatteiden, hedelmien, vihanneksien, kapakalan, makkaran, leivonnaisien, tupakan, nauhojen, neulojen ja erilaisten asusteiden kaupustelulla, anniskelulla, ruokalanpidolla, majoituspalveluilla, pienten lasten opetuksella, kehruulla, kankaankudonnalla, ompelulla, tekstiilien huollolla ja siivouksella.

Turun kaupungin tileihin sisältyneissä kaupusteluveron kantoluetteloidissa mainitaan kaupustelijoina vuosittain 18-26 naista: merimiesten, kirvesmiesten, ajurien, kengänpaikkaajien, kisällien ja toimestaan eronneiden porvareiden ja sotamiesten vaimoja ja leskiä. Saman suuruisen joukko naisia maksoi erityistä kapakointiveroa myyntiin pannusta oluesta. Monet naiset pitivät kodeissaan vierasmajaa. Paikallinen sanomalehti kirjasi tarkasti kaikki kaupunkiin saapuneet parempisäättyiset matkamiehet ja -naiset ja heidän vuokraemäntänsä. Matkustajia majoittamalla elantonsa ansaitsivat mm. turkulaisen kapakoitsijan, peruukintekijän, vaununtekijän, ruokatarvakauppiaan ja kirjansitojan leski. Ansio-koiteollisuudella ja käsityöllä tuloja hankkivista naisista oli myös tietoja lehtien palstoilla. He valmistivat ja myivät hattuja, myssyjä, sukkaa, käsi-neitä, naistenvaatteita, kauluksia, paitoja, viuhkoja, sateen- ja päivänvarjoja, tekokukkia ja antoivat nuorille tytöille ompeluopetusta. Vastavaanalaisia 'kääpiöyrittäjiä' löytyy kankurien joukosta: vuonna 1748 kaupunkilaisnaisille taattiin oikeus kutoa myyntin yksinkertaisia pellavakan-kaita.

Porvarisammattien osalta naisten yrittäjyyden muodollisia esteitä purettiin kautta 1800-luvun, mutta yrittäjyyden sukupuolirakenteissa ei näytä tapahtuneen mitään murtumaa tai muutosta. Suomen naapurimaassa ja entisessä emämaassa Ruotsissa kaikki kaupunkien käsityöammatit ja myös osa kaupunkien kaupasta avautuivat nai-

sille vuonna 1846. Mille aloille naiset suuntautuivat? Leivän, juomien, lihatuotteiden ja vaatteiden valmistus hallitsivat yhä. Ilmeisesti lähes kaikki käsityöaloilla työskennelleet naiset valmistivat elintarvikkeita ja tekstiilituotteita. Ruotsalainen Christine Bladh onkin todennut, että naisten kaupustelu jatkui 1800-luvun lopun vapaammissa oloissa maito-, leipä-, hedelmä-, kukka-, lihaleikkelekaupan-, ompelutarvike- tai kangas-kaupanpitona.

Nais- ja miesyrittäjien välinen sukupuoliero ei ole hävinnyt siirryttäessä esiteollisesta yhteiskunnasta nykypäivään. Tilastojen valossa suomalaisten nykyneiden yritykset ovat pieniä, usein kaikkein pienimpiä. Suurin osa niistä on alle yhdeksän henkeä työllistäviä mikroyrityksiä. Vuonna 1995 Suomessa toimi 277 300 yrittäjää. Naisia heistä oli 99 500, siis selvä vähemmistö. Yhteistä nais- ja miesyrittäjille oli kaupan keskeinen merkitys. Muuten toimialat eriytyivät toisistaan hyvinkin selvästi sukupuolen mukaan tarkasteltuna. Suuri osa naisyrittäjistä työskenteli maataloudessa tai maatalouden liitännäiselinkeinoissa. Tämän lisäksi naiset tarjosivat yhteiskunta-, koulutus-, terveydenhoito-, majoitus- ja ravitsemuspalveluja. Tämänkaltaisista palvelualan yrityksistä yli 60 prosenttia oli naisten omistuksessa. Naisvaltaisin ala oli yhteiskunnalliset ja henkilökoh- taiset palvelut: vuonna 1995 koko toimialan yrittäjistä 68 prosenttia oli naisia. Sekä majoitus- ja ravitsemustoiminnan että koulutus ja terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelujen yrittäjistä oli 63 prosenttia naisia. Yrittäjäkunnaltaan miesvaltaisimmat alat puolestaan olivat rakentaminen ja kuljetus. Näiden toimialojen yrittäjistä yli 90 prosenttia oli miehiä. Myös teollisuus oli hyvin miesvaltainen yrittäjyyden muoto: naisia alan yrittäjistä oli vuonna 1995 vain neljännes.

Naisyrittäjä teollistuvassa Turussa vuonna 1910

Miltä tilanne näyttää jo edellä mainitussa Turussa? Millä aloilla kaupungin naisyrittäjät toimivat elinkeinovapauden säätämisen jälkeen vuoden 1900 tienoilla tai lähestyttäessä vuotta 2000? Näyttäisi siltä, että aikaisemmilta vuosisadoilta periytyvä naistyön malli on säilyttänyt

asemansa: niin vuoden 1910 kuin nykypäivänkin Turussa palkkatyötä tekevien ja itsensä työllistävien naisten käsissä oli ja on ihmisten ruumiillinen ja henkinen hyvinvointi.

Vanhempi tilastollinen materiaali ei erittele yrittäjiä palkansaajista, mutta elinkeinoilmoituksista, veroluetteloista, henkikirjoista ja osoitekalentereista voi kerätä yksityiskohtaisempia tietoja vuonna 1910 Turussa toimineista naisyrittäjistä. Näissä lähteissä mainitaan runsaat tuhat naisyrittäjää eri aloilta. Kaikkein vaatimattomimpia yrittäjiä ei löydy mistään viranomaislähteistä: jos yrittäminen oli hyvin pienimuotoista ja asiakkaat vähäväkistä, eivät vähäiset yritystulot ylittäneet 800 markan verorajaa eikä elinkeinoilmoitustakaan yleensä tehty.

Suurin osa naisyrittäjistä harjoitti kankaiden, vaatteiden ja kenkien sekä elintarvikkeiden valmistukseen ja myyntiin, hoivatyöhön tai kauneudenhoitoon liittyntä pienimuotoista liiketoimintaa. Tähän osaan lukeutui peräti yhdeksän kymmenestä naisyrittäjistä. Suurimman yksittäisen naisyrittäjäryhmän muodostivat vähittäiskauppiat. Joukkoon kuului lähinnä ruokatarvareita myyviä halli- ja torikauppiaita, siirtomaatavara-kauppiaita, ruokatarvarekauppiaita, maitokauppiaita, ompelutarvike-, kangas-, lanka- tai vaate-

kauppiaita, kenkäkauppiaita, väkijuomakauppiaita, liha- tai makkarakauppiaita, kahvikauppiaita ja tupakkakauppiaita. Naiset siis myivät niitä tuotteita - elintarvikkeita, lankoja, kankaita ja vaatteita -, joita he valmistivat tai muuten halsitsivat ja käsitelivät kotitalouksissa.

Myyntityön arjessa naisten taidoilla oli kasvava kysyntä. Kun osa elintarvikkeista – esimerkiksi maito – sekä langat, kankaat ja taloustavarat siirtyivät omavaraistalouden piiristä kauppojen myyntitiskille, tarvittiin näiden tavaroiden kaupassa naisten tietotaitoa. Asiakkaille oli osattava mitata oikea määrä kangasta ja lankaa, ja maitokaupan myyjän oli osattava käsitellä separaattoria, kirmuta ja piimittää. Puhtausvaatimusten tulo kauppoihin lisäsi niin ikään naismyyjien tarvetta. Kaupoissa olivat aiemmin asioineet usein miehet, ja niissä tupakoitiin yleisesti ja syljeskeltiin lattioille. Uusissa hygieenisissä elintarvikeliikkeissä myyjinä, asiakkaina ja usein myös kauppiaina olivat pääasiassa naiset. Uusi siisteyden vaatimus lisäsi liiketilojen siivoustyötä ja oli samalla yksi syy 'luonnostaan' siisteyteen ja tarkkuuteen taipuvaisen naistyövoiman käytön lisääntymiseen.

Kauppiaiden jälkeen toisella tilalla olivat eri alojen käsityöläiset. Naisten osalta ala oli hyvin teks-

Turkulaiset naisyrittäjät vuonna 1910

Toimialat	Lukumäärä	%
Käsityö	254	23
- Teollisuus	6	1
Rakentaminen	-	-
Kauppa		
- Tukkukauppa	7	1
- Vähittäiskauppa	446	41
Majoitus ja ravitsemus	105	10
Liikenne	16	1
Rahoitus-, vakuutustoiminta	1	(0,09)
Pesu-, silitys-, siivoustoiminta	109	10
Koulutus	9	1
Terveyspalvelut	85	8
Muut palvelut	40	4
Toimiala tuntematon	5	(0,4)
Yhteensä	1 083	100

Ylioppilaslakkeja valmistavan ja myyvän naisryhtäjän asiakkaana tuore ylioppilasneiton. Kaksi naisten oppimisen ja pätevytyksen väylää kohtaavat toisensa tiskin takaa. Kuva vuodelta 1930. Museovirasto.

tiilivaltainen: naiset harjoittivat ammattilaisinaakin perinteisiä käsityötaitojaan, kudontaa, ompelua ja leivontaa. Suurimman naiskäsityöläisryhmän muodostivat eri alojen ompelijattaret ja modistit. Heidän lisäksi käsityöammattien piiriin lukeutui leipojia, kirjansitojia, muutama kello- tai kultasepäniikkeen omistaja sekä yksittäisiä puusepäniikkeiden, maalariniikkeiden, värjäämöiden, suutariniikkeiden, kivenhakkamoiden tai peltisepäniikkeiden omistajia. Miesvaltaisilla käsityöaloilla nainen toimi yleensä käsityöläismiehensä liikekumppanina tai oli perinyt yrityksen edesmenneeltä mieheltään. Vain harvalla naisella oli käsityöyrityksessään palkattuja työntekijöitä. Silloin tällöin liikekumppanina saattoi olla oma sisar.

Ravinto, hoiva ja yrityksen pienuus leimasivat myös niiden naisryhtäjien työtä, jotka toimivat hotelli- ja ravintola-alalla. Enemmälti alaisia oli vain hotellinomistajilla ja ravintoloitsijoilla, kun taas lukuisat höyrylaivaravintoloitsijat - laivamatkustajille myytiin kahvia, teetä, virvoitusjuomia, alkoholia, voileipiä ja pieniä ruoka-annoksia-, ruokalan- tai kahvilanpitäjät ja matkustajakodinomistajat tulivat toimeen pienemmällä henkilö-

kunnalla tai jopa yksinään. Lähellä ravintola-alaa toimivat myös ne viisi talouskoulun omistanutta naista, jotka oppilaitoksensa yhteydessä ylläpitivät oppilastyövoimalla ruokalaa. Sananmukaisesti yksinäisyrittäjiä olivat ne sairaanhoitajattaret, kätilöt sekä sairasvoimistelijat ja hierojat, jotka myivät palvelujaan yksityisellä terveyssektorilla. Kasvavalla palvelualalla työskenteli myös kampaajia ja partureita, valokuvaajia, saunanomistajia, kasvoja jalkahoitajia, kielenkääntäjiä, konekirjoittajia, taidemaalareita, hautausurakoitsija ja elokuvateatterinomistaja.

Ajurinratat ja hevosen omisti 15 naispuolista pika- ja kuorma-ajuria. Nämä naiset eivät kuitenkaan ajaneet itse, vaan palkkasivat hevosenhoitajaksi ja ajajaksi miehen. Myös puhtaanapito työllisti yritteliäitä naisia, pesulanomistajia ja silittäjiä. Silittäjälle vietiin ennen kaikkea miesten paidat, joita täytyi samalla kovittaa. Myös irralliset kaulukset, mansetit ja rintamukset vietiin mieluummin ammattitärkkärille.

Teollisuusyrityksiä naiset eivät näytä perustaneen yksinään lainkaan. Lähteissä mainitut kolme naispuolista virvoitusjuomatehtailijaa ryhtyivät alalle miestensä liikekumppaneina. Loput naistehtailijoista oli perinyt yrityksensä edesmenneeltä yrittäjämieheltään: kemiallisteknisen tehtaan, viinatehtaan ja etikkatehtaan. Yrittävä nainen oli siis vuoden 1910 Turussa ennen kaikkea pienyrittäjä, joka työllisti itsensä lisäksi korkeintaan muutamia työntekijöitä.

Naisyrittäjä jälkimodernissa Turussa vuonna 1995

Juuri päättynyt vuosisata ei tuonut muassaan juuria muutoksia. Elintarvikkeiden, tekstiilien, hoitotyön ja kauneudenhoidon parissa tehty työ työllisti vielä vuonna 1995 lähes kuusi kymmenestä turkulaisesta naisyrittäjästä. Tuona

1598 oli naisia. Tästä joukosta 915 naista toimi edellä mainituilla aloilla. Siirtymää kaupasta ja käsityöstä palvelualojen suuntaan oli toki naisyritystajien keskuudessa tapahtunut vuodesta 1910 ja esimerkiksi käsin tehty ompelutyö on nykyään lähes kokonaan kadonnut ammattiala, mutta yhä edelleen metalli- ja koneteollisuus, rakentaminen ja liikenne ovat useimpien naisyritystajien ulottumattomissa. Myös voimakkaasti kasvava uusi ala, informaatioteknologia, on hyvin miehistä: vuoden 1995 väestötilaston mukaan turkulaisista alan yrittäjistä 28 oli miehiä ja vain kolme naisia. Jos kaikki palvelualat – kiinteistöalan palvelut, vuokraus ja siivous, koulutus, terveys- ja sosiaalipalvelut sekä muut palvelut - luokitellaan tämän tutkimuksen otsikossa mainitun 'hoivan' piiriin, havaitaan, että yhä edelleen kolme neljästä turkulaisesta naisyritystajasta toimii feminiinisesti värityneillä tekstiili-, elintarvike- ja hoiva-aloilla.

Kauppa tarjosi 1990-luvullakin runsaasti työtillaisuuksia naisyritystajille: lähes joka neljäs turkulainen naisyritystaja toimi vuonna 1995 kaupan alalla. Kuten aikaisemminkin etenkin elintarvikkeiden, tekstiilien, pukimien ja kodin sisustukseen liittyvien tavaroiden vähittäiskauppa ja

muut pienliikkeet houkuttelivat naisia. Vähittäiskauppaa harjoittavat naiset omistivat päivittäistavarakaupan tai kioskin, myivät lääkkeitä ja terveydenhoitotarvikkeita, kankaita tai lankoja, vaatteita, jalkineita, huonekaluja, kirjoja ja paperia, kukkia sekä koruja ja kelloja. Osa naisista harjoitti torikauppaa. Tukkukauppiaille oli huonekalujen ja tekstiilien agentuureja, ja osa harjoitti ravintoaineiden tukkukauppaa.

Naisten teollisuudenharjoittaminen jatkaa vielä nykyäänkin varhaisempien vuosisatojen pitkää ompelutyön perinnettä. Teollisuuden piirissä toimi vuoden 1995 Turussa 139 naisyritystajaa, joista 70 tekstiiliteollisuudessa. Tärkein naisten teollisuusyritystämisen osa-alue oli vaatteiden valmistus ja turkisten muokkaus. Yksitoista naisyritystajaa toimi elintarviketeollisuudessa, heistä kaksi pehmeän leivän leipojina. Paino-, metalli-, kone- ja huonekaluteollisuusyrityksen omisti yhteensä 30 turkulaisnaista. Ainakin tilastojen valossa näiden naisten yritystoiminta vaikuttaa marginaaliselta: heidät löytää 30-sivuisen väestötilaston kaikkein mitäänsanomattomimmista kategorioista 'muu painaminen', 'muu metallituotteiden valmistus', 'muualla luokittelemattomien kodinkoneiden valmistus', 'muu kulku-

Turkulaiset naisyritystajat vuonna 1995

Lukumäärä		%	
Teollisuus		Majoitus ja ravitsemus	97 6
- Elintarviketeollisuus	11 1	Kuljetus ja tietoliikenne	49 3
- Tekstiiliteollisuus	70 4	Rahoitus ja vakuutustoiminta	1 0
- Kustantaminen ja painaminen	7 0	Kiinteistöalan palvelut,	
- Metalliteollisuus	7 0	vuokraus ja siivous	167 11
- Koneteollisuus	9 1	Koulutus	17 2
- Huonekaluteollisuus	7 0	Terveys- ja sosiaalipalvelus	213 13
- Muu teollisuus	28 2	Muut palvelus	447 28
Rakentaminen	10 1	Toimiala tuntematon	88 6
Kauppa			
- Moottoriajoneuvojen kauppa ja korjausl	2 1		
- Agentuuritoiminta ja tukkukauppa	53 3		
- Vähittäiskauppa	304 19		
Yhteensä			1 598 100

neuvojen valmistus' ja 'muiden huonekalujen valmistus'.

Hotelli- ja ravintola-alalla suosituimpia olivat pienet ruokapaikat ja -kioskit. Näiden naisten omistuksessa oli mm. ravintoloita, ruokakioskeja, kahvi- ja olutbaareja, henkilöstöruokaloita ja ateriapalveluyrityksiä. Kuljetusalan naisryittäminen oli niin ikään pienyrittäjyyttä: neljä viidestä alan naisesta toimi taksiliikenteessä. Kiinteistöalan piirissä suurin naispuolinen yrittäjäryhmä oli siivousyrityksen omistavat naiset. Terveystoimialan naisryittäjät tarjosivat lääkäripalveluja, hammashoitopalveluja, fysikaalista hoitoa ja muita terveystalvveluja. Yksi naisista tarjosi yksityisiä eläinlääkintäpalveluja ja ainoastaan kolme naista - nähtävästi kattavan kunnallisen päivähoitojärjestelmän takia - yksityisiä lasten päivähoitopalveluja.

Vähittäiskauppiaiden jälkeen suurin yksittäinen naisryittäjäryhmä ovat parturit ja kampaajat, vuoden 1995 Turussa 272 naista, jotka taulukossa 2 sijoittuvat ryhmään Muut palvelut. Turkulaisnaiset tarjosivat myös kosmetologi-, solarium- ja pesulapalveluja. Tälläkin osa-alueella naisten omistamat yritykset olivat pieniä: suuri osa työllisti vain itsensä.

Naisryittäjien oikeudellinen asema ja koulutus 1700-luvulta 1900-luvun alkuun

Naisilla ei ollut 1700-luvulla eikä vielä 1800-luvun alkupuolellakaan mitään mahdollisuuksia hankkia muodollista koulutusta. Kauppa säätelevä lainsäädäntö ei sallinut naisen suorittaa kauppatutkintoa ja päästä sitä tietä itsenäiseksi porvariksi. Vuoden 1734 lain kauppakaaren kolmas kohta edellytti niin ikään, että porvarisoikeuden hakijan tuli olla mies. Holhouksen tai edusmiehisyyden alainen nainen ei voinut vannon porvarisvalaa, eikä hän täten voinut saada porvarisoikeuksia. Vain leskellä oli lailliset oikeudet hoitaa asiansa itsenäisesti ja siten myös mahdollisuus kuulua porvariselinkeinojen harjoittajien joukkoon. Naisena hän ei kuitenkaan voinut aloittaa uutta, omaa yritystä - kauppa-kaarihan hyväksyi uusien porvarisoikeuksien

hakijoiksi vain miehet - vaan ainoastaan perii puolisonsa oikeudet. Hän toimi siis edesmenneen miehensä vannoman porvarisvalan turvin, ja jos hän meni uudelleen naimisiin, hänestä tuli jälleen vajaavaltainen ja hän menetti oikeutensa harjoittaa elinkeinoa.

Kaupunkien ammattikuntien alainen käsityö oli niin ikään mestarien leskiä lukuunottamatta naisilta suljettua elinkeinotoimintaa. Järjestelmä oli itseään uusintava, koska vain miehille sallittu ammattikoulutus ylläpiti ja laillisti aukottomasti miesten yksinoikeuden käsityöammatteihin. Samalla se takasi miehille kaiken sen vallan, joka kaupunkiyhteisössä oli kytketty porvariuteen, porvarinvalaan ja porvarissäätyyn. Nainen ei voinut edes miehensä verstaan perineenä leskenä saada omalle nimelleen kirjoitettua mestarinkirjaa, ei vannon porvarinvalaa eikä käyttää porvariuteen kuulunutta poliittista valtaa. Ammattikuntien kokouksissa hän ei ollut samanarvoinen jäsen kuin miehet eikä sen takia yleensä ollut paikalla yhteisistä asioista päätettäessä.

Laki ei kuitenkaan estänyt naiselta kaikkea itsenäistä toimintaa. Aviomiehen edusmiehisuus ja naimattoman naisen holhous koskivat ennen kaikkea kiinteän omaisuuden hallintaa ja yhteiskunnallisen vallan käyttöä - porvarisoikeushan teki haltijastaan myös poliittisen toimijan. Nainen oli muuten oikeustoimikelpoinen ja vastasi itse esimerkiksi omista rikoksistaan. Naimaton nainen sai itse solmia työsopimuksia - pestautua esimerkiksi piiksi - ja hallita ansaitsemaansa tuloa. Laki salli elannon tarpeessa olevan naisen valmistaa ja kaupustella - ilman porvarisoikeuksia - pikkurihkamaa ja elintarvikkeita. Naiset saattoivat toimia myös ravintoloitsijoina ja ruokalanpitäjinä: aloja ei luettu porvarisammattien joukkoon. Vuokralaisten otto, matkustavaisten majoittaminen tai vaikkapa pensionin pito tarjosivat tuloja yritteliäille naisille.

Näillä naisilla ei yleensä ole ollut yhtä ainoaa, koko aikuisiän kestäväää tointa, ja heidän kouluttautumisensa oli satunnaista ja suunnittelematonta. Miehille oppiminen - esimerkiksi kaupapaporvariksi tai käsityöläiseksi - oli kotitaloudesta irtautunut, erillinen prosessi, ja he har-

jaantuivat ammatteihin, joihin he eivät useinaan olleet lapsuudessa tutustuneet. Useimmat naiset sen sijaan toimivat aloilla, jotka olivat heille tuttuja lapsesta lähtien. He ansaitsivat niillä taidoilla ja tiedonmurusilla, joita he kotona tai palvelupaikoissa saivat: kehruulla, kudonnalla, ompelulla, leipomisella ja alkeisopetuksella. Alat olivat usein samat kuin mitä naisten tekemä palkkatyö oli ollut jo vuosisatojen ajan.

Autonomian ajalla naisten mahdollisuudet toimia ja saada koulutusta laajenivat radikaalisti. Naimattomat, 25-vuotta täyttäneet naiset saivat täysivaltaisuuden vuonna 1864, ja naisille ja miehille oli säädetty yhtäläinen perintöoikeus vuonna 1878. Käsityöammattien harjoittamista rajoittanut ammattikuntapakko oli purettu vuonna 1868 ja molempia sukupuolia koskeva elinkeinovapaus saavutettu vuonna 1879. Vuonna 1889 naimisissa olevat naiset saivat oikeuden hallita työllään ansaitsemaansa tuloa ja oikeuden tehdä itsenäisesti sopimusvelkaa, vaikka he muutoin pysyivätkin miestensä edusmiehisyyden alaisuudessa. Vuonna 1901 naiset saivat opiskeluoikeuden yliopistoissa samoilla ehdoilla kuin miehet ja vuonna 1906 sekä naiset että miehet äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden valtiollisissa vaaleissa. Autonomian ajan lopun suomalaisnaiset voivat siis harjoittaa liiketoimintaa likipitään samoista oikeudellisista lähtökohdista kuin miehet ja ilman kiertoteitä.

Käytännössä muutokset eivät kuitenkaan olleet suuria. Suomen ensimmäinen kauppakoulu perustettiin Turkuun jo vuonna 1839, ja ensimmäiset tekniset reaalikoulut alkoivat seuraavalla vuosikymmenellä. Helsingin polytekninen koulu aloitti toimintansa vuonna 1872. Naisten kouluttautuminen liike-elämän palvelukseen oli kuitenkin vähäistä vielä 1900-luvun alussakin. Amatillisissa kouluissa naispaikkoja oli lähinnä kauppallisissa oppilaitoksissa ja kotitalous- ja käsityökouluissa. Käsityöläisverstaiden oppisopimuskoulutus oppipojasta kisälliyden kautta mestariksi pysyi miespuolisten työntekijöiden yksinoikeutena, vaikka mitään muodollisia esteitä naisten opinnoille ei enää vuoden 1868 jälkeen ollut. Esimerkiksi leipomoissa oppisopimuspaikat olivat vielä 1900-luvun alkupuolellakin käy-

tännössä miehille varattuja. Naispuoliset työntekijät olivat suorittaneet vain poikkeustapauksissa kolmivuotisen oppiajan. Ompelijattarista vain muutamilla oli ammattikoulusivistys. Osa oli suorittanut kuukaudesta kuuteen kuukauteen vaihtelevan palkattoman tai jopa maksullisen oppiajan, mutta useat olivat vain tehneet ompelutyötä pienestä palkasta apulaisina siitä päivästä alkaen, jolloin tulivat ensimmäiseen työpaikkaansa. Opissaolokin tarkoitti tavallisesti sitä, että annettiin työ ja neula käteen ja sanottiin mitä piti tehdä. Mitanottamista, leikkaamista tai soveltamista ei yleensä opetettu lainkaan.

Harva nainen siis päätyi yrittäjäksi koulutuksen kautta. Alansa ammattiopintoja olivat tietyvästi suorittaneet vain sairaanhoitajat, sairausvoimistelijat, kättilöt, hammaslääkärit, koulunomistajat, taiteilijat, kampaajat, kasvohoitajat ja jokunen ompelijatar. Muutoin itsensä työllistäneiden naisten tärkein harjaantumisympäristö oli edelleenkin koti taikka palvelus- tai työpaikka. Niistä harvoista turkulaisnaisista, jotka elinkeinoilmoitusta tehdessään olivat ilmoittaneet itselleen jonkin ammatin eivätkä siis esiintyneet pelkkinä neiteinä, vaimoina tai leskinä, vain ompelijattaret ja modistit olivat poikkeuksetta työskennelleet samalla alalla ennenkin. Ruokalanpitiäjiksi sen sijaan ilmoittautui palvelijattaria ja sairaanhoitajattaria, parturiksi kauppa-apulainen ja kauppiaksi neljän kauppa-apulaisen ja kassanhoitajan ohella ompelijattaria, palvelijattaria, ”työntekijättäriä”, kahvilanpitiäjiä ja puhtaaksikirjoittaja, matkustajakodinpitiäjäksi siivoojatar, kansankeittiönpitiäjäksi silittäjätär ja leipojattariksi kauppias ja ompelijatar.

Ruokaa, vaatteita ja hoivaa vuosisadasta toiseen – miksi?

Lähes kaikissa yhteisöissä ja kaikkina aikoina olivat naisten käsissä olleet: ruuanvalmistus, kodinhoito, lastenhoito, sairaanhoito, pienten lasten opetus ja tekstiilien valmistus. Agraariyh-teiskunnassa nainen viljeli, säilöi sadon, valmisti ruuan, kehräsi, kutoi, ompeli, huolehti sairaista ja synnyttävistä, kasvatti lapset ja sisusti kodin. Oman aikamme nainen tekee palkkatyötä samoilla aloilla elintarvike- ja vaatetusteollisuu-

ARTIKKELIT

dessa, ravintoloissa, hotelleissa, lääkäreinä, sairaanhoitajina, kättilöinä, lastenhoitajina, opettajina ja siivoojina.

Vielä nykyäänkin naisen ammatillinen liikkumavara on keskimääräistä kapeampi, heidän ammatillinen asemansa matalampi ja palkkatasonsa alhaisempi kuin miehillä. Nämä piirteet olivat tyypillisiä naisten tekemälle työlle jo keskiajalla ja että ne ovat säilyneet pääpiirteiltään muuttumattomina vuosisadasta toiseen. Sukupuoleen liitetyt ominaisuudet myös 'tarttuvat'. Jos jokin miehinen ammattiala naisistuu, palkat ja status laskevat. Jos mies tulee työhön naisten alalle, hän nousee nopeasti huipulle, kuin kerma pinnalle.

Myös perheen sisäinen työnjako on säilynyt muuttumattomana: miehen työ on edelleen etusijalla ja parhaiten näkyvissä. Esiteollisessa perheessä elannon hankkiminen vaati kaikkien perheenjäsenten työpanoksen, mutta resurssit olivat viime kädessä miesten hallussa. Nykyperheet ovat rakenteeltaan hyvin vaihtelevia ja joustavia, mutta jos perheessä asuu aikuinen mies, taloudellinen päätöksenteko ja asuinpaikan valinta rakentuvat yhä edelleen miehen varaan ja hänen uratoiveidensa ehdoilla. Lapsiperheissä naiset mahdollistavat miestensä kokopäivätyön, koska yleensä he jäävät tarvittaessa kotiin hoitamaan lapsia tai ainakin huolehtivat päivähoitojärjestelyistä.

Naisyrittäjyyttäkin naistyön mallit ja kodin ja perheen asettamat vaatimukset ovat muokanneet ja ohjailleet monella tavalla. Naisyrittäjät ovat -ainakin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa - meidän aikoihimme asti toimineet ns. naisaloilla, ja samalla naisyrittäjyys on aina ollut leimallisesti suuria taloudellisia riskejä karttavaa pienyrittäjyyttä. Naisten taloudellista toimintaa eivät kahlitse enää muodolliset esteet, mutta yrittäjyyden sukupuolirakenteet eivät ole muuttuneet eikä sukupuoliero ole kaventunut juuri lainkaan. Yhteiskuntamme jakautuu niin tässä kuin monessa muussakin suhteessa selkeästi miesten ja naisten alueisiin. Yllättävintä ehkä kuitenkin on se, että vielä nykysuomessakin naisten yritysstrategiat vaikuttavat karkeasti ottaen samanlaisilta kuin 1700- ja 1800-luvuilla tai 1900-luvun alussa.

Syitä on nähtävästi haettava jo naisten kasvatuksesta ja ainakin heidän opinnoistaan. Vielä nykyäänkin suomalaisten naisten enemmistö valitsee palvelu- tai hoitoaloille tähtäävän koulutuksen. Vuonna 1996 hoitoaloille, opettajan työhön, humanistisille aloille ja kauppa- ja toimistoalalle koulutetuista enemmistö oli naisia, kun taas miesvalta hallitsi maa- ja metsätaloudessa, liikenteessä sekä teknisillä ja luonnontieteellisillä aloilla. Työntekijöinä nämä naiset työskentelevät julkisella sektorilla ja palveluammateissa. Yritysideakin löytyy usein samoilta aloilta tai mahdollisesti rakkaan harrastuksen parista.

Yrittäjyyden sukupuolieron taustalla on koulutuksen ohella muitakin syitä. Tiedämme, että vielä nykyäänkin naisyrittäjät ottavat miehiä enemmän huomioon kodin, perheen ja lastensa tarpeet - usein omien tulojensa ja uratoiveidensa kustannuksella. Naiset eivät myöskään vaarana perheen omaisuutta; harvat suomalaisnaiset antavat esimerkiksi kotinsa yritysainansa vakuudeksi. Naisilla on yleensä myös vähemmän henkilökohtaista omaisuutta ja pienemmät tulot kuin miehillä. Pääomaköyhät palvelualat ja pienyrittäjyys ovat ehkä tästäkin syystä naisille houkuttelevampi ja vähemmän riskialtis vaihtoehto.

Sukupuolella on suuri merkitys yrittäjien valinnoille, ja monet yritystoiminnassa havaittavat erot voidaan nähdä sukupuolierosta johtuviksi. Naiseuteen ja mieheyteen liitetyt ominaisuudet vaihtelevat eri kulttuureissa ja eri aikoina, mutta kaikki yhteiskuntajärjestelmät jäsentyvät tavalla tai toisella sukupuolierosta käsin. Sukupuoliodotukset ohjaavat syntymästä lähtien ihmisen elämäntulkua. Sukupuolella oli ja on merkitystä myös silloin, kun mies tai nainen ryhtyi tai ryhtyy yrittäjäksi. Yhä edelleen yrittäjän toimiala, yrityksen koko ja kasvutavoitteet korreloivat voimakkaasti hänen omalle sukupuolelleen leimallisten yrittäjämallien ja -strategioiden kanssa.

Arkistolähteet

TURUN MAAKUNTA-ARKISTO
Turun poliisilaitoksen arkisto:
Luettelot pika- ja kuorma-ajureista
Henkikirjakortisto

TURUN KAUPUNGINARKISTO

Turun kaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto:

Rahatoimikamarin pöytäkirjat
Maistraatin anomusdiaraarit
Maistraatin allegaatit
Raastuvanoikeuden konkurssi asiakirjojen luettelot
Kunnalliskertomukset
Kunnallisveroluettelot
Henkikirjat

TURUN KÄRÄJÄOIKEUDEN ARKISTO

Turun elinkeinoilmoitukset
Luettelo lopetetusta elinkeinoista

Painettu lähdekirjallisuus ja tilastot
Modée, R.G., Utdrag utur ... Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer I-XIV. Stockholm 1742-1804.
Suomen kauppa- ja teollisuuskalenterit 1909 ja 1911. Suomen tilastollinen vuosikirja 1997.
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) VI: Väestötilastoa 44, 47 ja 48.
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) 1998: Väestölaskenta 1995 sekä väestölaskennan tiedoista tuotettuja Turkuä koskevia taulukoita.
Turun osoitekalenteri 1910-1911.

Kirjallisuus

- ALLEN, Sheila and Truman, Carole, Women and men entrepreneurs: Life strategies, business strategies. In Allen Sheila and Truman, Carole (eds) Women in business: Perspectives on women entrepreneurs. Routledge: London and New York 1993.
- BENNET, Judith M., Medieval Women, Modern Women: Across the Great Divide. In Culture and History 1350-1600. Ed. David Aers. Harvester Wheatsheaf: New York 1992.
- BLADH, Christine, Kvinna med eget företag - från 1700-talets mitt till 1800-talets slut. In Hagman, Ingrid (ed.), Mot halva makten - elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motsånd. SOU 1997:113. Stockholm 1997.
- BRADLEY, Harriet, Men's Work, Women's Work: A Sociological History of the Sexual Division of Labour in Employment. University of Minnesota Press: Minneapolis 1989.
- CHELL, Elisabeth, The Entrepreneurial Personality: A Review and Some Theoretical Developments. In Curran, J. - Stanworth, J. - Watkins, D. (eds), The Survival of the Small Firm. Vol 1. The Economics of Survival and Entrepreneurship. Gower: Aldershot 1986.
- GRIPENBERG, Aleksandra, Suomen naisen oikeustila. Teoksessa Oma maa V. Werner Söderström Osakeyhtiö: Porvoo 1910.
- HAKIM, Catherine, Occupational Segregation: A comparative study of the degree and pattern of the differentiation between men and women's work in Britain, the United States and other countries. Research Paper No 9. Department of Employment 1979.
- HENTILÄ, Marjaliisa, Keikkavaaka ja kousikka. Kauden työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan. Edita: Helsinki 1999.
- HIETANIEMI, Leena, Tuulen suunta kääntynyt suomalaiselle yrittäjäkunnalle? Teoksessa Eeva-Sisko Veikkola (toim.), Onko huipulla tyyntynyt. SVT Työmarkkinat 1999:12. Tilastokeskus: Helsinki 1999.
- HIRDMAN, Yvonne, Genussystemet. In Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport. SOU 1990:44. Stockholm 1990.
- HJELT, Vera, Tutkimus koskeva ompelijattarien ammattiolejo Suomessa. Työtilasto VI. Helsinki 1908.
- HUDSON, Pat and Lee, W. R., Women's Work and the Family Economy in Historical Perspective. In Women's Work and the Family Economy in Historical Perspective. Manchester University Press: Manchester and New York 1990.
- HUNT, Margaret R., The Middling Sort: Commerce, Gender and the Family in England 1680-1780. University of California Press: Berkeley, Los Angeles and London 1996.
- KOVALAINEN, Anne, At the Margins of the Economy: Women's Self-Employment in Finland 1960-1990. Publications of the Turku School of Economics and Business Administration: Turku 1993.
- MELKAS, Helinä and Anker, Richard, Gender equality and occupational segregation in Nordic labour markets. International Labour Office: Geneva 1998.
- Naiset ja miehet Suomessa 1998. Sukupuolten tasaaarvo 3. Tilastokeskus: Helsinki 1998, 33.
- NAVARRA, Virginia, Women's Work, Men's Work: Ambivalence of Equality. Marion Boyars Publishers Ltd: London and Boston 1980.
- QVIST, Gunnar, Kvinnofrågan i Sverige 1809-1846: Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena. Scandinavian University Books: Göteborg 1960.
- SNELLMAN, G. R., Tutkimus Suomen leipurinammatista. Työtilasto III. Teollisuushallitus: Helsinki 1905.
- SNELLMAN, G. R., Tutkimus vähempivaraisten asunto-oloista vuonna 1905 Turun kaupungissa sekä viereisissä Kaarinan ja Maarian pitäjän osissa. Turun kaupunki: Turku 1906.
- SUNDIN, Elisabet - Holmqvist, Carin, Kvinnor som företagare. Liber: Malmö 1989.
- ROBERTS, Elisabeth, A Woman's Place. An Oral History of Working-Class Women 1890-1940. Basil Blackwell: Oxford and New York 1985.
- VAINIO-KORHONEN, Kirsi, Kvinnliga företagare i Finland: En historia om mat, kläder och omsorg. In Forum för ekonomi och teknik 5/1999
- VAINIO-KORHONEN, Kirsi, Käsin tehty - miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuoannon rakenteet ja strategiat esiteolisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia Tutkimuksia 200. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1998.
- VAINIO-KORHONEN, Kirsi, Mamselli Falckin tarina eli kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli. In Ihmiset ovat kaupunki. Turun Historiallinen Arkisto 53. Turun Historiallinen Yhdistys: Turku 1999.

Artikkeli saapui toimitukseen 20.3.2001. Se hyväksyttiin julkaistavaksi 25.4.